

МУЛЬТИМОДАЛЬНІ ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ “КАЗКОВОГО МОВЛЕННЯ” В АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ТВОРАХ ЖАНРУ “ФЕНТЕЗИ”

Клименко О.

Запорізький національний університет

olga.klimenko.zp@gmail.com

Ключові слова:

казкове мовлення, фентезійний дискурс, вербальний компонент, стилістичний прийом, семіотичний компонент, мультимодальність

У статті висвітлюється проблема взаємодії вербального та невербального компонентів літературних творів жанру “фентезі” у площині методології мультимодальності. Феномен мультимодальності та вербальні й невербальні засоби його експлікації розглядається на матеріалі англійськомовної повісті Дж. Р. Р. Толкієна “The Hobbit”. За допомогою мультимодальності здійснюється тлумачення вербальних та невербальних засобів репрезентації “казкового мовлення” в англійськомовному фентезійному дискурсі Дж. Р. Р. Толкієна. Висвітлено основні рівні мультимодальності – вербальний і семіотичний. Мультимодальний аналіз здійснено на основі характерних графічних та фоносемантичних ознак з урахуванням семантичного принципу аудіовізуальної конотації. Обґрунтовано перспективність дослідження мультимодальності фентезійного художнього тексту та окреслено подальші перспективи наукових розвідок для сучасних мультимодальних стилістичних студій.

Особливість художніх текстів жанру “фентезі” полягає в одночасному використанні у текстовпросторі різноманітних засобів репрезентації інформації. Художні твори жанру “фентезі” привертають увагу як тексти із складною текстовою структурою у поєднанні з різними стилістичними засобами та семіотичними компонентами. У лінгвістичних студіях на позначення таких текстів використовують різні терміни: “мультимодальний текст”, “полікодовий текст”, “креалізований текст”, “семіотично ускладнений текст”. Важлива роль у фентезійних художніх текстах належить засобам мультимодальної стилістики, масштабність та різноманіття яких свідчить про їх чимале значення для читацької аудиторії. Такі художні тексти володіють мультилінгвальною (полікодовою) структурою, тобто складаються з тексту та образної інформації. Вони становлять новітній тип тексту, який комбінує слова, звуки, графіку, анімацію, що й робить їх привабливими для сучасних мовознавчих досліджень.

Англійськомовний художній твір жанру “фентезі” не є цілком мовним утворенням. Певне місце в ньому відведено невербальним компонентам як семантично вагомим та комунікативно значущим. Унаслідок цього англійськомовний фентезійний семіотичний простір можна вважати мультимодальним. “Казкове мовлення”, тобто мовлення надприродних чарівних істот, у фентезійному творі також має мультимодальний характер, що засвідчує залучення вербальних та невербальних засобів комунікації.

Актуальність даної наукової розвідки зумовлена інтересом мовознавчих студій до мультимодальних засобів творення “казкового мовлення” персонажів фентезійних творів за допомогою поєднання вербальних та семіотичних компонентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мультимодальна лінгвістика як інноваційна галузь сучасного мовознавства, зорієнтована на полівекторний аналіз вербальних засобів та семіотичних ресурсів (модусів), привертає увагу зарубіжних дослідників [8, 10, 11, 12]. У лінгвістичних студіях мультимодальність розглядається як процес

спілкування із використанням різних модусів: письма, усного мовлення, жестів, візуальних образів тощо [11, с. 79]. Мультимодальність художніх текстів вивчається з позицій соціальної семіотики М. Халлідея [10], зокрема застосовується “принцип інтеграції ресурсів” для аналізу способів взаємодії модусів у тексті [8, с. 4) та “принцип компресії значення”, який стосується “ефекту взаємодії семіотичних засобів нижчих рівнів, що відбуваються на більш високих рівнях, де значення утворюється та інтерпретується” [8, с. 19], об’єктом досліджень стають функції різних семіотичних модусів у художньому творі [12]. Аналіз художніх текстів у мультимодальному аспекті став предметом дослідження багатьох вітчизняних учених [1, 2, 3, 4, 6], зокрема, вивчаються мультимодальні засоби когезії (зв’язності) та когерентності (цілісності) у сучасних художніх текстах [1], поєднання графічного модусу з вербальним рівнем тексту [2, 6], взаємодія модусів мовлення, музики та звуків у їх інтеграції [3] тощо. Мультимодальність в англійськомовному художньому тексті поділяється на експліцитну (зовнішню) та імпліковану (вбудовану, приховану) та інтегровану і проявляється у вигляді конфігурацій різних семіотичних модусів (візуального, аудіального), художньої імітації інших видів мистецтва, зокрема музичальності (фоносемантична та/або синтаксична імітація звукового ряду, імітація музичних форм, прихований музичний ритм та мелодика), взаємодії реального та ірреального художнього світів та словесної голографії [3].

Мета пропонованої наукової розвідки полягає у виявленні особливостей мовлення надприродних істот чарівного світу, створеного в англійськомовних творах жанру “фентезі” шляхом поєднання вербальних та невербальних складників (модусів). Об’єктом дослідження стали засоби репрезентації “казкового мовлення” фентезійних істот у повісті Дж. Р. Р. Толкієна “The Hobbit”.

Аналізуючи засоби репрезентації “казкового мовлення” головних героїв та персонажів повісті Дж. Р. Р. Толкієна “The Hobbit”, зазначимо, що найчастіше автор використовує своєрідну лінгвальну

гру на основі поєднання вигаданих діалектів з давньоанглійською мовою. “Казкове мовлення” головних героїв Дж. Р. Р. Толкієна густо насичено прислів'ями, приказками, каламбурами, віршами, афоризмами та загадками, що надають особливого колориту, допомагають підкреслити характер, дії, поведінку героїв повісті “The Hobbit”.

Система персонажів фантастичного твору будується з урахуванням того факту, наскільки масштабною є фантастична картина світу, яку намагається змалювати автор. У творах Дж. Р. Р. Толкієна справді представлено епічне полотно, на якому змалювано життя та історію фантастичного краю Середзем'я, населеного різноманітними фантастичними персонажами, деякі з яких були запозичені автором з фольклору, а деякі вигадані ним самим (наприклад, слово *hobbit*, у якому шляхом контамінації поєднуються початкова частина латинської основи *homo* ‘людина’ та кінцева частина англійського *rabbit* ‘кріль’ [13]).

“Казкове мовлення” притаманне майже усім героям Дж. Р. Р. Толкієна, але найяскравішим є мовлення Голлума, наприклад: “*And when he said ‘gollum’ he made a horrible swallowing noise in his throat. That is how he got his name, though he always called himself ‘my precious’.*” [14, с. 80]. Для створення певного стилістичного ефекту автор вдається до використання звуконаслідувальних оказіональних формацій, які інколи важко зрозуміти через те, що “самі звуки – джерела... мають складну природу, і оскільки їх точна імітація засобами мови неможлива, кожна мова обирає одну зі складових цього звуку як зразок для наслідування” [5]. Наведений приклад ілюструє поєднання вербального комплексу з різними семіотичними ресурсами: графічний модус представлений лапками, музикальний модус виражається у застосуванні фонетичних, стилістичних прийомів: ономапоєя (наслідування звуків природи – “природної музики”), алітерація (навмисне багаторазове повторення однакових або акустично схожих звуків або звукосполучень).

Носії різних мов інтуїтивно приписують звукам мовлення певні оцінні та смислові характеристики. Одиниці фонетичного рівня мовного компонента системи художнього тексту (фонестеми), вступаючи в парадигматичні відносини (звуконаслідувальні, звукозображувальні й звукосимволічні комплекси), виконуючи естетичну функцію, беруть участь у процесах комплексного смисловиряження в художньому тексті [7, с. 25]. Зокрема, свистячі та шиплячі фонестеми, як англійський звук /s/, асоціюються із зміним сичанням і “при нагнітанні вказаної фонестеми часто формується... трохи містична атмосфера” [7, с. 22]. Крім того, автор лише двічі вдається до оказіонального повтору фонестеми у слові задля створення ефекту сичання, наприклад: “*Bless us and splash us, my precioussss! I guess it's a choice feast; at least a tasty morsel it'd make us, gollum!*” [14, с. 79]. У наведеному прикладі повторення слів зі своєрідним звуконаслідуванням (музикальний модус) взаємодіє з графічним, який представлений знаками пунктуації (кома, знак оклику) та повторенням графеми -s.

Іншими епізодичними – проте вельми колоритними – персонажами в проаналізованому творі є тролі. За допомогою сюжетної лінії та діалогів автор ясно дає

зрозуміти читачеві, що тролі не мають високого інтелектуального потенціалу. На підкріплення цієї ідеї він активно застосовує лінгвальну гру, створену на основі просторічних вигуків, що утворюють музикальний модус тексту, наприклад: “*Blimey, Bert, look what I've copped!*” said William. – “*What is it?*” said the others coming up. – “*Lumme, if I knows! What are yer?*” – “*Bilbo Baggins, a bur– a hobbit,*” said poor Bilbo, shaking all over, and wondering how to make owl-noises before they throttled him. – “*A burrahobbit?*” said they a bit startled. Trolls are slow in the uptake, and mighty suspicious about anything new to them” [14, с. 80]. У наведеному фрагменті автор уживає два різновиди специфікації персонажного мовлення – просторіччя та оказіональну інновацію. Очевидно, що просторічні вигуки *blimey* (an exclamation of surprise or annoyance) та *lumme* (an exclamation of surprise or dismay) є основою лінгвальної гри. Щодо авторського утворення *burrahobbit*, парадоксальним є те, що одиниця, задумана як засіб комічного на основі гри слів, справляє враження невимушеності, випадковості, хоча насправді її створення вимагало від автора неабиякої креативності. Дж. Р. Р. Толкієн застосовує словоскладання, використовуючи в якості першого компонента довільний усичений фрагмент основи *burglar* – *bur*. Л. Бауер відносить цей спосіб словотворення до “непередбачуваних” (unpredictable), вважає, що єдиним обмежувальним чинником для нього виступає милозвучність [9].

Дж. Р. Р. Толкієн користується ще двома важливими засобами мовлення персонажів: граматичними помилками та фонетичними особливостями вимови. Чисельні порушення у мовленні тролів граматичної норми виступають потужним стилістичним засобом характеристизації та створення додаткового гумористичного ефекту, наприклад: “*But if you wants to sit on the last one, sit on him*” або “*There's more to come yet,*” said Tom, “*or I'm mighty mistook*” [14, с. 44]. Особливості мовлення або вимови героїв проаналізованого художнього твору часто ілюструють загальні явища на кшталт заїкання або шепелявості, є проявом соціального або територіального діалекту, наприклад: “*What the 'ell William was a-thinkin' of to bring us into these parts*” – “*And time's been up our way, when yer'd have said 'thank yer Bill' for a nice bit o' fat valley mutton like what this is*”. – “*P'raps there are more like him round about*” [14, с. 46]. У наведеному фрагменті спостерігаємо використання автором скорочених форм – *thank yer Bill* та *And time's been up our way*, щоб підкреслити негативне значення висловлення. Наведені приклади ілюструють поєднання вербального модусу з музикальним (діалектні особливості вимови) та графічним (лапки, дефіс, апостроф).

“Казкове мовлення” найнегативніших персонажів у світі Дж. Р. Р. Толкієна – *гоблінів*, за авторським задумом, є різким та загрозливим. Досягається цей ефект за рахунок таких стилістичних засобів організації звукового потоку, як ономапоєя та звукопис. Використання автором ономапоєї має вирішальне значення, адже гобліни вживають звуконаслідувальні лексеми, що асоціюються передусім з бійкою, як це яскраво показано у відомій гоблінській пісні:

“*Clap! Snap! The black crack!*”

Grip, grab! Pinch, nab!*And down down to Goblin-town**You go, my lad!*" [14, с. 69].

Взаємодію вербального модусу з графічним (знак оклику, кома, заголовкові літери, дефіс), музикальним (рима, повторення, ономатопея, алітерація, просторічні вигуки) демонструють також уривки каламбурних віршів та пісень:

"Burn, burn tree and fern!**Shrivel and scorch! A fizzling torch****To light the night for our delight,****Ya hey!****So dwarvers shall die,****And light the night for our delight,****Ya hey!****Ya harri-hey!****Ya hoy!" [14, с.110].**

Окрім гобітів, гномів, гоблінів у світі Дж. Р. Р. Толкієна існують ще найзагадковіші міфічні істоти – ельфи. Існує два діалекти мови ельфів: діалект ельфів Вищого роду – "квен'я" і розмовний діалект – "сіндарін". Фантазії автора та його світу немає межі – він створив писемність та алфавіт ельфійської мови. Тому маючи алфавіт та словник, який розробив сам "творець" цих надприродних істот, можна зрозуміти "казкове мовлення" ельфів, яке є найскладнішим з усіх мов чарівного світу Дж. Р. Р. Толкієна.

Особливої уваги заслуговує "казкове мовлення" найжахливіших істот світу Середзем'я – орків. За всю історію Середзем'я орки не мали своєї власної мови або діалекту. Вони обирали деякі слова з інших мов або діалектів та перекручували їх на свій лад. Так виник грубий жаргон, який містив лише слова – лайки та прокляття. Пізніше ці істоти створили стільки варварських діалектів, скільки було місць їх проживання. Найяскравіший приклад жаргону орків зустрічаємо на персні Володаря Темряви. Рисунок 1 демонструє голографічний рукопис, який наочно ілюструє комплексну взаємодію вербального модусу з графічним.

Рис. 1. Напис на Персні мовою Мордора

Розглянемо переклад наведеного нижче запису на мові Мордора:

*"Ash nazg durbatuluk, ash nazg gimbatul,
ash nazg thrakatuluk agh burzum-ishi krimpatul"*

Варіант оригіналу англійською мовою:

*"One ring to rule them all, one ring to find them,
One ring to bring them all and in the darkness bind them"*.

Зазначимо, що "казкове мовлення" орків дуже відрізняється від мовлення інших надприродних істот (хоббітів, гоблінів та ельфів), але найголовнішим є те, що усі діалекти та жаргони, на яких розмовляють персонажі, вигадані автором, і в кожному діалекті є свої особливості, свій колорит, своя "гра слів", яку Дж. Р. Р. Толкієн створив для своїх героїв. За допомогою ефекту звуконаслідування автору вдається яскраво створити атмосферу жаху, в якій опиняються

герої. Особливу роль при цьому відіграють короткі, неначе удар хлиста, ономатопетичні слова-речення. Зокрема, у промові Верховного Гобліна застосовані однослівні звуконаслідування, які мають у своєму складі два – три склади. Таке подовження фрази призводить до порушення її структури, що в оригіналі сприймається як віршоване ціле за рахунок кільцевої рими *slash – gnash*: *"Murderers' and elf-friends!" the Great Goblin shouted. "Slash them! Beat them! Bite them! Gnash them!"* [14, с.112].

У наведених текстових фрагментах – віршованому й прозовому – надмірне насичення контексту звуконаслідуваннями утворює потужний експресивно-емотивний ефект звукопису, тобто навмисне багаторазове вживання звуків та їх комбінацій, які тим або іншим чином імітують природні звуки для відповідності фонетичного складу висловлення картині, що замальовується. Про це пише і сам Дж. Р. Р. Толкієн, неначе намагаючись скерувати перцепцію читача у потрібному напрямку: *"It sounded truly terrifying... The general meaning of the song was only too plain; for now the goblins took out whips and whipped them with a swish, smack!, and set them running as fast as they could in front of them"* [15].

Дж. Р. Р. Толкієн збагатив мовлення героїв повісті "The Hobbit" не тільки грою слів та каламбурними віршами, але і загадками, які тією чи іншою мірою також є римованими каламбурами та грою слів, наприклад:

*"What has roots as nobody sees,**Is taller than trees,**Up, up it goes,**And yet never grows"* [14, с. 78].***"It cannot be seen, cannot be felt, cannot be heard, cannot be smelt.******It lies behind stars and under hills, and empty holes it fills.******It comes first and follows after,******Ends life, kills laughter"* [14, с. 77].***"First they **champ**, then they **stamp**, then they **stand still**"* [14, с. 77].***"Alive without breath, as cold as death;******Never thirsty, ever drinking, all in mail never clinking"* [14, с. 83].**

У наведених прикладах загадки демонструють взаємодію вербального модусу з музикальним (рима, повторення, ономатопея, алітерація) та графічним (заголовкові літери, кома, крапка з комою, крапка).

Висновки. Мультимодальний аналіз фентезійного "казкового мовлення" надприродних чарівних істот фантастичного світу повісті Дж. Р. Р. Толкієна "The Hobbit" показав, що автор намагався акцентувати нереальну сутність головних героїв за допомогою вербального модусу, представленого елементами вигаданих діалектів, просторічних вигуків та оказіональних інновацій, а також семіотичних ресурсів: музикальний модус виражається у застосуванні фонетичних стилістичних прийомів (ономатопея, алітерація, повтори, рима), графічний модус представлений графічними знаками звукопису та пунктуаційними знаками. Взаємодія музикального і графічного модусів з вербальним у "казковому мовленні" художніх творів жанру фентезі слугує семіотичним ресурсом, який автор використовує для реалізації текстуального значення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І. А., Карп М. А. Мультиmodalні засоби когезії та когерентності у сучасних літературних казках: теоретико-методологічна інтерпретація. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. №13. С. 87-90.
2. Бистров Я. В. Взаємодія вербального та графічного модусів у художньому тексті (мультиmodalний підхід). *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2018. №4. С. 7-12.
3. Воробйова О. П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вулф: модусы, фракталы, фузии. *Когниция, коммуникация, дискурс: электрон. зб. наук. праць: Серія “Філологія”*. №1, X., 2010. С.47-74. URL: <http://sites.google.com/site/cognitiondiscourse/vypusk-nol-2010>.
4. Град Н. Я. Сучасні мультиmodalні студії: modalна лінгвістика та мультиmodalна стилістика. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2014. №4. С. 49–51.
5. Добрушина Н. Р. Звукоподражание. URL: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/ZVUKOPODRAZHANIE.html.
6. Макарук Л. Л. Мультиmodalність сучасної англомовної мас-медійної писемної комунікації [текст] : монографія. Луцьк : Вежа-Друк, 2018. 450 с.
7. Солодовникова О. Г. Фонестема как синергетическое единство и ее функции в английском поэтическом тексте (VII –XX вв.): автореф. дис... к.филол. наук: 10.02.04 / Москов. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. Москва, 2009. 25 с.
8. Baldry A., Thibault P. J. *Multimodal Transcription and Text Analysis*. London; Oakville: Equinox. 2006. 270p.
9. Bauer L. *English Word-Formation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1983. 296 p.
10. Halliday M. *Language as Social Semiotics: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Arnold. 1978. 256 p.
11. Kress G. R. *Multimodality: A Social Semiotic Approach to Contemporary Communication*. London, New York: Routledge, 2010. 232 p.
12. Kress G., Leeuwen van T. *Multimodal Discourse*. London: Bloomsbury Academic, 2001. 152 p.
13. McDaniel S. *The Philosophical Etymology of Hobbit*. URL: <http://www.stanmcdaniel.com/hobbit/hobbit.html>.
14. Tolkien J.R.R. *The Hobbit*. NY: Ballantine Books, 1965. 287 p.
15. Tolkien J.R.R., Tolkien C. *The History of Middle-Earth*. Boston: Harper Collins, 1992. 131p.

**MULTIMODAL APPROACH TO MAGICAL SPEECH REPRESENTATION
IN THE ENGLISH LANGUAGE FANTASY LITERARY TEXTS**

Klymenko O.

Zaporizhzhia National University

The article deals with the study of magical speech of fantasy characters in the novel “The Hobbit” by J.R.R.Tolkien. The study focuses on the magical speech-creating elements. The paper highlights the interplay of verbal and non-verbal components in the English language fantasy literary text from a multimodal perspective. The article views the phenomenon of multimodality and means of its realization in the English language fantasy literary text. These means are represented by verbal and non-verbal components. These components help the readers’ comprehension of the fantasy characters’ magical speech presented in J.R.R.Tolkien’s fantasy discourse.

The magical speech as a component of fantasy discourse is characterized by the wide use of spoken vocabulary, representing the fantasy characters’ features, emotions and manner of speech. The use of different stylistic devices and lexical structures in the functions of repetitions, parallel constructions, fragmentary phrases, pauses of hesitation, cries of fear, pain and anger reflect their functional-semantic and semiotic interaction in the speech of fantasy characters.

The author highlights two levels of multimodality in the text. The analysis of the typographic and phonographic meaning-making of the magical speech is based on semiotic principles. The semiotic mode of meaning-making is considered to be a component of multimodal literary text. The distinctive typographical and phono-semantic features based on the semiotic principles of audio-visual connotation got a special prominence to multimodal analysis. There is admittedly a need to further analyze fantasy literary works as multi-semiotic texts to properly understand such aspects as layout, typography and illustrations in a multimodal perspective.

The article outlines the perspectives and further prospects of multimodal research of fantasy discourse for contemporary stylistic studies with a special emphasis on the multimodal elements.

Key words: magical speech, fantasy discourse, verbal component, stylistic device, semiotic component, multimodality.